

FROUKJE PITSTRA

‘Innumerable other characters to her support’¹
Virginia Woolfs *Mrs Dalloway* gelezen als een
polyfone roman

‘DO I WRITE ESSAYS ABOUT MYSELF?’²

Virginia Woolfs vierde roman, *Mrs Dalloway*,³ wordt veelal beschouwd als een van de literaire hoogpunten van het modernisme. In tegenstelling tot het wellicht nog indrukwekkendere, maar hier en daar toch ook minder toegankelijke latere werk *The Waves*⁴ lukt het Woolf in *Mrs Dalloway* om haar lezers in een vloeiende beweging mee te nemen naar de kern van de roman. Via de monologue intérieure uitgewerkt in de door haar zo voortreffelijk beheerste stream of consciousness-techniek⁵ krijgen we, althans zo lijkt dat in eerste instantie, in een luttele tweehonderd pagina’s een beeld voorgespiegeld van een willekeurige dag in het leven van Clarissa Dalloway, een 51-jarige dame uit de upperclass van Londen, die op de dag dat zij het zoveelste huisfeestje organiseert haar leven overdenkt. Haar bestaan, kabbelend en nietszeggend sinds ze is getrouwd met een gezapige politicus – de door Clarissa ‘aangenomen’ naam Dalloway is hier vermoedelijk een woordspeling op⁶ – wordt gecontrasteerd met het avontuurlijke leven van haar vroegere geliefde Peter, de herinneringen aan de amoureuze verwickelingen met vriendin Sally en de hopeloze ‘shellshock’ van de jonge loopgraafveteraan Septimus, wiens suïcide het feestje uiteindelijk wreed verstoort.

Vaak is ook verondersteld dat deze Septimus Warren Smith de tweede hoofdpersoon is in de roman en dat Woolf door het creëren van twee tegenpolen in het verhaal

de twee extremen die in haarzelf aanwezig waren, heeft willen beschrijven.⁷ Het is op zich niet ongebruikelijk voor een auteur om zichzelf of zijn eigen gevoelens weer te geven in zijn werk en misschien zou zelfs gesteld kunnen worden dat het onmogelijk is dit niet te doen. Uit haar dagboek aantekeningen uit die periode blijkt in ieder geval dat Woolf tijdens het schrijven van *Mrs Dalloway* nadacht over de wijze waarop ze haar eigen gevoel onderdeel liet zijn van de roman. Op 25 juni 1923 schrijft ze: 'But now what do I feel about my writing? This book that is, *The Hours*, if that is its name? One must write from deep feeling said Dostoievsky. And do I?'⁸ En is het eigenlijk wel mogelijk om een werkelijkheid te beschrijven, vraagt ze zich daar af, 'or do I write essays about myself?'⁹ Volgens de Russische literatuurtheoreticus en filosoof Michail M. Bakhtin¹⁰ was de door Woolf aangehaalde Dostojevski de grondlegger van een nieuw literair genre, de polyfone roman. Het belangrijkste kenmerk van dit type roman is het samenbrengen van verschillende, vaak contrasterende visies, letterlijk vertegenwoordigd door de personages in het verhaal. Deze personages zijn onderling verward in dialogische relaties en zijn niet terug te leiden naar een alleswetende en allesbepalende auteur.

In deze bijdrage wil ik verkennen of *Mrs Dalloway* kan worden gelezen als polyfone roman, wanneer de nadruk niet wordt gelegd op de interne monologen maar op de dialogische relatie die bestaat tussen de in elkaar overvloeiende gedachtestromen. Gezien de omvang van het artikel zal ik mij beperken tot een introductie van deze 'andere' manier van lezen. In de tweede paragraaf geef ik een summierere uiteenzetting van de theorieën van Bakhtin en Hermans over dialogische relaties in de polyfone roman om vervolgens, mede aan de hand van Woolfs dagboek aantekeningen uit die periode, de polyfone aspecten van *Mrs Dalloway* aan te stippen.

‘PLUNGED DEEP IN THE RICHEST
STRATA OF MY MIND’¹¹

Bakhtin heeft willen laten zien dat in het werk van Dostojevski de auteur niet meer het brein is dat boven zijn werk staat en vanuit een gecentraliseerd standpunt een verhaal schrijft. Op het toneel van inter-acterende personages is Dostojevski slechts een van de velen.¹² Hij deelt zichzelf als het ware op in meerdere, tegenovergestelde of conflicterende personages die met elkaar in dialoog zijn. Alle stemmen zijn verbonden met een bepaalde context en een bepaald perspectief, een positie. Vanuit elke positie kan een verhaal worden verteld.¹³ De psycholoog Hubert Hermans,¹⁴ die zich in navolging van Bakhtin uitgebreid heeft beziggehouden met de polyfone roman en het polyfone zelf, schrijft hierover: ‘De personages zijn geen “gehoorzame slaven” in dienst van diens (de auteur) artistieke bedoelingen. Ze zijn in staat om naast hun schepper te gaan staan, zelfs tegenover hem en het met hem oneens te zijn of in opstand te komen.’¹⁵

Wanneer we *Mrs Dalloway*, maar ook de dagboekanteekeningen van Woolf uit die periode lezen door een ‘polyfone bril’ gaat de roman niet over Clarissa Dalloway, een Londense die haar ‘high-society party’ van die avond voorbereidt, en Septimus Smith, een jonge veteraan die een einde aan zijn eigen leven wil maken. Woolf overstijgt de beide personages meteen nadat ze hen geïntroduceerd heeft. Ze zijn slechts beginpunten van lange gedachtestromen, die met elke nieuwe wending een nieuw hoofd lijken te bezetten. In haar dagboek mijmert ze: ‘I should say a good deal about *The Hours* & my discovery: how I dig out beautiful caves behind my characters; I think that gives exactly what I want: humanity, humour, depth. The idea is that the caves shall connect & each come to daylight at the present moment.’ De auteur geeft zichzelf de ruimte om de in haarzelf aanwezige, vaak conflicterende gedachten uit te diepen door de opgevoerde personages dialogisch in

plaats van polariserend naast elkaar te beschrijven. De oppervlakkigheid van de ‘upperclass’ (waar Woolf zelf onderdeel van was), haar ergernissen over de sociale misstanden, de littekens van de Eerste Wereldoorlog en de door haar zo verguisde psychiatrie, worden ten tonele gevoerd aan de hand van de gedachten en conversaties van de verschillende karakters die de roman herbergt. Woolf schetst zo een intrigerend beeld van niet één of twee, maar een hele reeks personages, die allemaal in relatie tot elkaar staan. Maar ze gaat nog verder dan dat. Soepel springt ze heen en weer tussen de gedachten van de verschillende personen. Als twee mensen elkaar ontmoeten, is het voor de lezer opletten geblazen, want voor je het weet zit je in de gedachtestroom van een ander hoofd, die je ineens meeneemt als het de kamer verlaat. Het verhaal lijkt zich soms nauwelijks bestuurbaar te ontrafelen in een afdwalende, mijmerende, analyserende stroom van woorden en gedachten. ‘Herinneringen duiken op, strijden met elkaar om aandacht, gedachten dringen zich naar de voorgrond en staan, banaal of uiterst belangwekkend, zonder onderscheid naast elkaar. De rechtlijnigheid wordt volledig opgegeven, het boek dwaalt af naar de vele momenten, de vele gebeurtenissen en de vele gedachten.’¹⁶

Door de wisselwerking tussen de verschillende gedachtestromen ontstaan wat Bakhtin dialogische relaties zou noemen. De karakters staan in relatie tot elkaar binnen een door de auteur gecreëerde tijd en ruimte: het centrum van Londen op een willekeurige dag in het voorjaar van 1923.¹⁷ Deze tijdruimtelijke situering is het enige vaste oriëntatiepunt; een centraal vertellersperspectief van waaruit de romanfiguren en hun wereld door de auteur worden overzien en bijeengehouden, is verlaten. Elk personage in de roman denkt en spreekt in zijn eigen stem en vertegenwoordigt een op zichzelf staand stand- of gezichtspunt, welke niet ondergeschikt is aan een door Woolf bepaalde overheersende visie.¹⁸ ‘I am stuffed with ideas for it. I feel I can use up everything I’ve ever thought. Certainly, I’m less coerced

than I've yet been. The doubtful point is, I think, the character of Mrs. Dalloway. It may be too stiff, too glittering and tinselly. But then I can bring innumerable other characters to her support', schrijft Woolf in haar dagboek. Wanneer *Mrs Dalloway* wordt gelezen als een polyfone roman merken we pas goed hoe Virginia Woolf erin is geslaagd 'de gecentraliseerde, alwetende positie van de verteller te verlaten ten gunste van een veelheid aan individuele en collectieve stemmen, die geïncarneerd in evenzoveel personages samen een veelheid aan contrasterende perspectieven vertegenwoordigen'.¹⁹ Door zichzelf de vrijheid te geven om tussen de act van het vertellen en het vertelde verhaal heen en weer te springen weet ze in *Mrs Dalloway* binnen te dringen in haar eigen meerstemmige verhaal en is ze in staat de lezer mee te voeren in de verschillende en vaak tegengestelde perspectieven van haar eigen complexe werkelijkheid.²⁰

Kan ik, als Dostojevski, schrijven vanuit mijn diepste gevoel en toch een werkelijkheid weergeven? Of schrijf ik essays over mezelf?, vraagt ze zich in juni 1923 af. Aan de vooravond van de publicatie van *Mrs Dalloway* is die twijfel weg. De recensenten zullen de verbanden tussen de verschillende personen en scènes niet zien noch begrijpen, zo voorspelt ze, 'but is it "unreal"? Is it mere accomplishment? I think not and as I think, I said before it seems to leave me plunged deep in the richest strata of my mind. I can write and write and write now, the happiest feeling in the world.'²¹

NOTEN

- 1 V. Woolf, *A Writer's Dairy. Being extracts from the diary of Virginia Woolf*. Edited by Leonard Woolf (London 1953). De hier gebruikte editie: New York 1977, Newark: A Harvest Book, p. 60. Hierna aangeduid als AWD.
- 2 AWD, p. 56.

- 3 Virginia Woolf, *Mrs Dalloway*, Londen 1925, The Hogarth Press. Hier gebruikte editie: Londen 1996, Penguin Books.
- 4 V. Woolf, *The Waves*, Londen 1931, The Hogarth Press.
- 5 Over het gebruik van de stream of consciousness-techniek in het werk van Virginia Woolf zie het artikel van Edith Brugmans, elders in deze bundel.
- 6 *Dalloway* is vermoedelijk een woordspeling op *to dally away one's time*: Clarissa verbeuzelde haar tijd sinds ze was getrouwd (mrs.) met de gezapige politicus Richard Dalloway.
- 7 Wie meer wil weten over Woolfs psychiatrische aandoeningen en de vermeende relatie met haar werk: E.J.P. Brand (red.), *Het cahier Virginia Woolf*. In de reeks *Bipolaire cahiers*, Amsterdam 2005, Candide; Thomas C. Caramagno, *The Flight of the Mind: Virginia Woolf's Art and Manic-depressive Illness*, Berkeley/Oxford 1996, University of California Press; Katherine Dalsimer, 'Virginia Woolf (1882-1941)', in: *American Journal of Psychiatry*, 2004, 161, p. 809.
- 8 AWD, p. 56. Woolf gaf haar boek de werktitel *The Hours*, maar publiceerde het uiteindelijk onder de titel *Mrs. Dalloway*, Londen 1925, The Hogarth Press.
- 9 AWD, p. 56.
- 10 Introducties op leven en werk van M.M. Bakhtin kunnen gevonden worden in: A. Simons, *Het groteske van taal. Over het werk van Michail Bachtin*. Amsterdam 1990, S U A; M. Holquist, *Dialogism: Bakhtin and His World* New York 2002, Oxford University Press, S. Vice, *Introducing Bakhtin*. Manchester 1997, Manchester University Press.
- 11 AWD, p. 68.
- 12 H.J.M. Hermans, 'Het meerstemmig zelf. De verklanking van de psyche', in: idem (red.), *De echo van het ego. Over het meerstemmige zelf* (Annalen van het Thijmgenootschap, 1995, jg. 83, afl. 2; Baarn, Ambo), p. 29. Over de manier waarop Dostojevski deze meerstemmigheid ontwikkelt in zijn *De broers Karamazov*: zie de bijdragen van Stefan Waanders en Donald Loose in deze bundel.

- 13 T.H. Zock, 'Leven van verhalen. De narratieve benadering in psychologie en pastoraat', in: A. van Heeswijk, N. ter Linden, R. van Uden en T.H. Zock (red.), *Op verhaal komen. Religieuze biografie en geestelijke gezondheid* (Tilburg 2006, K S G V), p. 81.
- 14 Voor een kennismaking met het werk van de psycholoog H. Hermans: H. Hermans, *Het verschil tussen de persoon en zichzelf. De 'dialogical self' als mini-samenleving*. Afscheidscollege Katholieke Universiteit Nijmegen, 29 november 2002. Te raadplegen op <http://www.ru.nl/contents/pages/130/Hermans.pdf>, H. Hermans, 'Dialogical Thinking and Self-Innovation', in: *Culture Psychology*, 1999, 5, 67. H. Hermans, 'The dialogical Self as a society of Mind: Introduction', in: *Theory and Psychology*, 2002, 2, p. 147-160.
- 15 Hermans, 'Het meerstemmig zelf', p. 29.
- 16 K. Kustermans, Een dag, webcolumn op de website *Aangetekend. Uit een leven met kinderen, letters, boeken*, 2006. Te raadplegen via http://aangetekend.blogspot.com/2007_06_01_archive.html.
- 17 A.O. Bell en A. McNeillie (red.), *The diary of Virginia Woolf vol. II* (London 1977-1984, The Hogarth Press), p. 263.
- 18 Hermans, 'Het meerstemmig zelf', p. 32 en 29.
- 19 Idem, p. 13.
- 20 Idem.
- 21 AWD, p. 68.